

SINKÓ ERVIN LÁNYAI

Sinkó Ervin: *Az út. Naplók 1916–1939*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990

UTASI CSABA

A hazugság, a képmutatás, a sanda célok térnyerésének történelmi periódusaiban újra meg újra kísért a gondolat, hogy mindnyájan egy óriási színházi produkció nézői és aktorai vagyunk. Az emberi élet „nagy színdarab, melyben mindenki önmagától elütő álarcot borít magára, és úgy járkal és játssza a választott szerepet, amíg a nagy színigazgató le nem szólítja a színről” – kajánkodott évszázadokkal ezelőtt Rotterdami Erasmus, s lényegét illetően létünk látványa azóta sem változott. Nemcsak azért nem, mert az álarcát letépő egyedet általában gyorsan utoléri a nyáj kitesztító haragja, vagy ha mégsem, álarcatlanító igyekezete legtöbbször csak újabb álarcot eredményez, hanem mert a szerepjátszással azonos nagyságrendű őszinteség, amennyiben csoda folytán elterjedne a világon, mit sem változtatna életünk abszurdításán. Gondoljunk csak ennek kapcsán Esti Kornélra, akivel a sok becstelenség elől Kosztolányi egy szép napon a „becsületes városba” zárandokol, ahol az igazságot senki sem rejti véka alá, miután azonban kitoloncolják, kénytelen ironikusan megállapítani, hogy az ottani és itteni emberek nagyjából egyformák, ám az itteniek javára mégis sok mindent fel lehet hozni, egyebek közt azt, hogy „ezek itten néha legalább színiesen, kellemesen hazudnak egymásnak”.

Mindennek ellenére a szellem emberei közül időnként kiválnak egyesek, le-lelépnek a színpadról, s abban a hiszemben, hogy az élet mélyebb értelmét megragadhatják, valomásos naplókat rovogatnak, melyekben, eltérően a megrendelt vagy fegyverként használt naplók szerzőitől, a legfajóbb mozzanatokig is elmerészkednek, mind önmaguk, mind a világ viszonylatában. Feljegyzéseik olvasóért kiáltanak, mégsem tárják azonban a nyilvánosság elé őket, mert a rivaldán túlról bármikor fölharsanhat a homéroszi kacaj, emellett pedig, s alkalmasint ez a gátlóbb körülmény, az adott történelmi pillanat mindig is túlamfát állít a rendhagyó nyíltság elé.

Bár magatartásában sajátos kettősség figyelhető meg, a naplóíróknak ehhez a fajtájához tartozik a fiatal Sinkó Ervin is. A világra nem tartozó szubjektívitas jegyében kezdetről fogva a kitartó ár ellen úszás és a mélyreható önvizsgálat elvét próbálja követni, a Tanácsköztársaság bukása után azonban, midőn a diktatúra gipszbábványokkal zsúfolt színpadáról lelépni kényszerül, és persze potenciális olvasóközönségét is elveszti, mindjobban hatalmába keríti a nosztalgia, hogy naplófeljegyzéseit azon frissiben közlétegye. A kapcsolatteremtés csillapíthatatlan vágya 1924 áprilisában annyira fölerősödik nála, hogy a „különített művek” ellenében villanásnyi időre az egész életen át írt

naplót véli célravezetőnek, a megformálás munkáját az „esetleges olvasó lelkének” engedve át. A következő pillanatban azonban a „szellemi halálfélelem” zaklatására elveti a felötölt gondolatot, mondván: „az alkotás szükségét érzése bizonyosan ugyanabból a halállal való ellenségességéből ered, mely az embereket a fiú-utódok után való vágyra, mint a halál kijátszására vezeti. Az ilyen napló jó esetben egy lány utód csak. . .”

Ne törődjünk azzal, hogy mennyire idegen, a női emancipáció elszánt harcosainak kiváló célpontot adó szemlélet nyilatkozik meg e sorokban. Arra ügyeljünk inkább, hogy a huszonhat éves Sinkó Ervin végül is az irodalmi fiú utódok nemzése mellett döntött, s miközben nagy-nagy késéssel a világ elé bocsáthatta őket, senki sem tudta, hogy műhelyének egy rejtett, homályos zugában lányainak egész sora tétlenkedik sorsára várva. S most, hogy ezek a lányok, ezek a kiadatlan naplók, emlékiratok, fölszólalások, esszék az Akadémiai Kiadónak és a Sinkó család kiváló ismerőjének, Bosnyák Istvánnak jóvoltából végre napfényre penderültek, meglepve tapasztaljuk, hogy a hosszú elzártág következtében egyikük-másikuk a fivéreire támad. Noha tetemesebb kárt nem okozhatnak bennük, hisz ezeket a közismert fiúkat, amilyen az *Optimisták* vagy az *Egy regény regénye*, ők nem, csakis az idő kezdheti ki, annyi mégis bizonyosnak látszik, hogy a Sinkó Ervinről kialakult képet jócskán módosítani fogják. Érdemes hát a nyomukba szegődni, annál inkább, mert kis csoportjuk korántsem uniformizált: önfelédit fölnnyel hancúrozó fruska és lángpallosú, komor angol éppúgy található közöttük, akár ideológiai rongyokba bújít, slamposan ágáló barisnya.

(*A bájos ifjú titán*) Első ránk maradt naplóját 1916 tavaszán kezdi el írni a „borzalmas”, „sötét” városban, Szabadkán, amelynek levegőjét a valóságosnál is fojtóbbnak érzi. Ekkorra teljesen meghasonlik a szociáldemokráciával, nem tagja már a munkásokon közösségének, s hátat fordít a gimnáziumnak is, ahol rebellis magatartása miatt nyakra-főre buktatják a tanárok. Kompromisszumot nem ismerő lázongása a senki földjére juttatja, s miután a közvetlen társadalmi cselekvés csaknem minden lehetőségét elveszti, fokozott érdeklődéssel fordul az irodalmi alkotómunka felé. Az odakint elszenvedett kudarcok és sérelmek kompenzálása céljából „igazán nagy, őszinte” művek írását tervezi, abból a föltevésekből indulva ki, hogy az esztétikai maradandóság elérésének valójában egyetlen előfeltétele van: a teljes önmegismerés. „Az alkotás mélyebb és termékenyítőbb gyönyöre csupán oly ember számára lehetséges, aki előtt már nem homályos rejtély enlélke” – fejtegeti, s a napló műfaját önmaga felett tartott ítélőszéknek, megkerülhetetlen viselkedésnek fogva föl, kíméletlenül elemleire akarja bontani önnön lelkialkatát. A nem egészen tizennyolc esztendőös poeta azonban a kítűzött célt meg sem közelíti. Egyrészt halvány fogalma sincs még arról, hogy „enlünkben” legalább annyi a homály és a rejtély, mint a kozmoszban, másrészt pedig, lévén hogy Freudot, Adlert vagy az épp feltörő C. G. Jungot még nem olvasta, nincsenek ismeretei a lélektani önmegfigyeléshez sem. Érthető hát, hogy az élvezetboncolás igényéről igen gyorsan, vívódás nélkül lemond, az viszont már fejtorés okoz, hogy a következő pillanatban miért készíti maga mellé tükröt, és hagyja, hogy a naplón a felhőtlen magabizás gesztusai uralkodjanak el.

Első pillanatra úgy tetszik, hogy ennek a renkdívív élés, eklektikus kanyarnak okát a fiatalos kiforratlanságban kell keresni. Pedig többről és másról is szó. Sinkó Ervin már ekkor riadtan tapasztalja, hogy életünket eliminálhatatlan viszonylagosságok hálózják be, melyek ismételten a káosz rémét vetítik a teremtető szellem elé. „De most egy új kérdés: mit jelent a munkálkodás, a tett; elnyeli a forogtag és a forogtag a régi marad? Végül is: mi lehet az eredménye minden akaratsnak? Es eredmény? Talán csak következmény van és eredmény nincs is?! – töpreng el 1916. április 16-án, igen plasztí-

kusan érzékeltette, hogy a viszonylagosság értelemroncsoló hatalmát csakis valamely abszolút értékű eszmei és etikai alap, archimedesi pont révén véli ellensúlyozhatónak. Amennyiben szem előtt tartjuk eszmélkedésének ezt a pályája során majd többször is működésbe lépő mechanizmusát, nem nehéz belátni, hogy már a befelé fordulással, a könyörtelen viviszekció művelésével egy ilyen abszolút értékű pontig szeretett volna eljutni. Minthogy azonban alászállása kellő eszközök híján eleve kudarcra volt ítélve, a megtartó sarkpontot a szellem világában kezdte keresni. S meg is találta: Friedrich Nietzsche művében. Határt és kételyt nem ismerőn azonosulni próbál Nietzsche filozófiájával, s e téren egészen addig merészkedik, mígnem végül Anatol France-tól Kassák Lajosig minden írói „Nietzsche szempontjaiból” ítél meg, mi több, úgy érzi, a filozófus segítségével „vallás-erősségű álláspontot” kell kialakítania a dolgokkal szemben, mert ha nem tanul meg „Zarathustra sípjára táncolni”, el kell pusztulnia.

Az ekképpen megtalált abszolút értékű elrugaszkodási pont birtokában Sinkó Ervin sziporkázó alkotói elképzeléseknek áldoz. „Örök időknél szándékolt” munkái közül elsőként egy koncepciózus tanulmányt szeretne elkészíteni, mely az „egész mai európai kultúrát szemügyre vevő és újraértékelő kritikai ösmertetése” lenne Nietzsche filozófiájának. Jegyzetei, följegyzései már vannak is, de mert a téma az európai irodalmon túlra is elágazik, nem írhatja meg azonnal. Előbb meg kell tanulnia szankszritul, át kell böngésznie a rendelkezésére álló forrásmunkákat, és a „német nyelv teljes ismeretét” is el kell sajátítania, hisz a se demokratikus, se feudális „Magyarország még éretlen” ahhoz, hogy dolgozatát befogadja. Így aztán a téma tanulmányozására és megírására, sajnos, egy egész esztendő rámeleg, de se baj, megéri. Bűbájos! Mint ahogy bűbájos az a másik elképzelése is, hogy az életet, amely „most olyan, mint valami gyermekkeitől elhagyott, átkozott anya”, visszahelyezi arra a piedesztálra, ahol kétezeröt-száz évvel ezelőtt Dél-Európában fényelt. A feladat persze óriási, megoldása a modern európai és a klasszikus görög kultúra egységének megteremtését föltételezi, ha azonban „nyomorúságos teste” nem győzi le akaratát, megbirkózik a nehézségekkel, és megcsinálja, „amit Goethe és Nietzsche nem tudott befejezni”.

Az archimedesi pont belső nyugalmat hozó oltalmában természetesen nem csupán tervei, hanem időközben csakugyan megírt versei, szépprózai munkái tekintetében is alaposan elveti a sulykot. „Kórusok címen néhány igen értékes verset írtam” – közli egy helyt szenttelen magabiztossággal, vagy ahogy ő maga mondaná: „biztos önértékeléssel”, másutt egy regényén álmélikodik, melyet megelégedésére és várakozását felülmúlón sikerült két hét alatt papírra vetnie, megint másutt utánozhatatlan bájjal arról tudósít, hogy időnként maga is meglepődik, „milyen súlyos és érett”, amit alkot. A *Kórusok*at például megzenésítés céljából elküldte Bartók Bélának egy levél kíséretében, melyben jónak látott bizonyos dolgokat megmagyarázni, de vigyázzon, hogy sehol se legyen oktató a hangja, mert „meglehet, hogy Bartók tájékozott ezekben a dolgokban”.

A modern magyar irodalom némely jelenségét ugyancsak ezzel a gyanútlan fölényvel ítéli meg. Kassákot bagoly mondja a verébnek alapon azért marasztalja el keményen, mert „hetykén, peckesen ordítja, hogy ő a föld leggyönyörűbb és legnagyobb embere”, holott ma már „egy objektív, epikus lyrára van szükség”. 1917-es, ugyancsak szabadkai naplójában pedig a Nyugatnak ront neki, agresszív fellépést sürgetve Babitsékkal szemben, mert folyóiratuk éppannyira „ellenséges a mai tendenciáinkkal, mint az Új Idők. Utóbbi legalább nem akar más lenni, de a Nyugat. . . Borzalmas!”

Mindeme meredek reakciók, titánkodó karlendítések, megbomlott arányérzékre való summázatok mögött indukáló tényezőként állandóan ott kell látnunk Szabadkát. Amint az abszolútuméhségtől gyötört fiatal költő a „teljes fényű” Szapphót, az „egész egészséges, tiszta Homéroszt”, a „monumentális”, „nyugodt gögü” Dantét, illetve kéz-

iratait, grandiózus terveit félreteszi, s kilép az utcára, összesűnnek, sunyin ránevetnek és hangos megjegyzésekkel illetik a „kamasz diákok”. Egyikük, egy „orcátlan zsidó kölyök”, mellesleg már érettségizett, valahányszor szembetalálkoznak, vigyorgón leköltö-urazza, akkora sebet ejtve nagyra nótetett hiúságán, hogy egyszer nyilván fel kell majd képelnie. Bár, mint hiszi, „roppant, mélységben, meggondolásban gyökerező” képessége van a barátságra, valójában nincs olyan ember az egész városban, ebben az „isten-sújtott kalitkában”, akivel bensőségesen elbeszélgethetne. Azaz egyetlenegy mégis akad, a nálánál majdnem tíz évvel idősebb Rados Dezso, akiben fellelhetők „bizonyos magasságba törekvő tendenciák”: gyönyörűen hegedül, kiváltképp ha a „híhetetlenül nagy” Bachot szólaltatja meg, időnként „megdöbentően erős” irodalmi témákkal hozakodik elő, és ami nem kevésbé fontos, szelíden túri, hogy a Nietzsche-lázban égő fiatalabb testvére nagy körültekintéssel, lépésről lépésre beavassa a „legcsudálatosabb misztériumba”: a klasszikus görögség életébe. Jellemző azonban, hogy Sinkó Ervin abszolútuméhségét a Rados Dezsóval kötött barátság sem csillapítja. Amint ráeszmél, hogy az éteri magasságok felé vezető úton Rados sem tud vele tartani, azonmód távol-ságtartón, sőt közönyösen gondol rá. „Találkoztam Radossal. Nincs már semmi kö-zünk egymáshoz. Kibeszélgettük, kiéltük közösségeinket” – konstatálja 1916. április 21-én, barátságra való „roppant” képességének mintegy a visszáját is megmutatva.

Ilyen körülmények között jószerével már csak egy egérút kínálkozik számára: a szerelemé. Igen ám, csakhogy ekkor még a szerelemmel is pontosan úgy van, mint a barátsággal. Mivel a nietzschei felsőbbrendűség kívánalmainak megfelelő „nagyon nagy”, „nagyon fényes”, „sokfényű” lánnyal vagy asszonnyal a „borzalmas” városban nem találkozik, édes kényszerűséggel a coitusra kezd összpontosítani. Ha váratlanul egy „nagyon kedves, perverz kis olasz nőt” perdít elé a sors, megnyugodva, „depresszió nél-kül” távozik a coitus után. Ha az érett szabadkai úriasszonyok között szemel ki magá-nak szexuális objektumot, ám ostroma elutasításra talál, hamisítatlan nietzscheánus hímként komikus bosszúra készül. Egy estélyre hivatalos, semmi kedve megtisztelni a nyilván halálosan unalmas társaságot, végül azonban mégis a részvétel mellett dönt. Ott lesz ugyanis Curryne is, így hívják a hölgyet, kinek kegyetlenségét a következő, ha-talmasnak szánt pofonnal kívánja megtorolni: „Szóra se fogom méltatni és szebb le-szék, mint valaha és megigézem a társaságot – lássa, mit veszített.” Ha viszont a coital-gatás menetrendjét hetekig tartó abstinencia zavarja meg, „sok erős gyanú” emésztí, egyebek közt az is, hogy ne adj’ isten, tán homoszexuális.

Az ember legerősebb szükségleteinek egyike nem az, vallja a fiatal poéta, hogy le-győzze az akadályokat, hanem hogy kiélje „meglévő erő-képességeit”, márpedig ez sza-badkai kitaszítottágában „bizony nem adódik meg” neki. Nem véletlen épp ezért, hogy eddig idézett megnyilatkozásai egy olyan vidéki Ikarosz arclétt körvonalazzák, aki néhány méternyi emelkedés után bizonynal le fog puffani az áldott anyaföldre, és úgy besározza szárnyát, hogy a repülésre többé gondolni se mer. A tragikomikus zuha-násra, mint tudjuk, mégsem került sor. A gyorsuló ütemben forradalmasodó idő jela-dásait kémelve, Sinkó nemsokára szétfeszítüi porvárosi kalitkájának rácsait, s izgatott várakozással Budapestre, a várva-várt események elé siet. Kétségkívül így van, erről ta-núskodik az *Optimisták* is, ha azonban a naplók felől szemlélődünk, fennmaradásának egy másik távlatot nyitó, belső okára is fel kell figyelünk. Jelesül arra, hogy Sinkó, bár egész intellektusával a kikezdzhetetlen fölsőbbrendűség homokvárát építgeti, úgyszól-ván akarata ellenére, tudattalanja vagy ha úgy tetszik: lelke ösztönzésére egyúttal alá is ássa készülő várának tornyait, miközben rajongva megformált Nietzsche-maszkján is mély repedések futnak végig. Nem sokkal azután, hogy két hét alatt megírt regényén álmélgodott, kénytelen megállapítani, hogy „dekadens könyvszag” árad belőle. Igen

értékes, kötetre rúgó szép verseiről, ugyancsak utólag, beismeri, hogy alapos utómunkálatra szorulnak. És, igen, a Rados Dezsővel kötött barátságot sem számolja fel, ellenkezőleg, új, valódi tartalmat ad neki.

Az önkontrollt kikapcsoló magabiztosság, fölény efféle ellenpontjai között egy szerelmi és egy kórházi élmény kínálja a legfontosabb tanulságot. 1917 márciusának közepe táján, alkonyattájt, midőn a Palicsi-tó környéke már a „tavaszodás esteli örömeit” villantja fel, Sinkó Ervin sétálni indul. Néhány perc múlva, akárha népszínműből lépne elő, piros papucsban, énekelve, kezében cserepes muskátlival parasztlány toppan elé, és hangos jó estét kíván. Az éppen beteges érzékenységén bosszankodó Sinkón erre „lázás vidámság” vesz erőt, s annak ellenére, hogy a lány köszönésében szemernyi kacérság sem volt, azonnal realizálni kívánja a lehetőséget. Megismerkednek, találkát beszélnek meg, hancúroznak egy nagyot a palicsi fák alatt, s végül poétánk csordultig telt lélekkel indulhat haza. Öröme azonban ezúttal nem a testi sikerélményből táplálkozik, coitus nem is volt, hanem abból, hogy a véletlen ajándékként egy számára csaknem teljesen ismeretlen világgal teremthetett kontaktust. Meglepte a lány közvetlensége, természetes okossága, „brutális őszintesége”, „rusztikus beszéde”, egyszerűen: lényének autochton önértéke, amely a következő, kiemelés érdemlő megállapítás rögzítésére készíti: *„egyáltalán nem vagyok az a másokkal szemben fölényben közbömbös öntudatosság, amilyennek hittem magam”.*

Hasonló tanulsággal jár másik élménye is. Már túl van a sorozáson, amikor enyhébb lefolyású betegséggel kórházba kerül. Szobáját néhány más katonával osztja meg. Kivételesen nélkül egyszerű bakák, semmit sem tudnak róla, olvasmányairól, ambícióiról, pláne a felsőbbrendű ember eszményképéről, ám ennek ellenére érdeklődéssel hallgatja „legostobább és legmindennapibb történeteiket” is, ha pedig megpróbáltatásaikról panaszkodnak, „megdöbbenő képzelettel”, már-már fizikailag is megszenvedti a fájdalmukat. „Csodálkoztam, mintha egy új világot fedeznék fel” – állapítja meg, majd rögtön helyesbít is. Nem, nem egy, több új világról van szó, hiszen, s ez újra kiemelés érdemel: *„minden ember egy külön kozmosz”.*

Sinkó Ervin tehát 1917 elején rátalál arra az ösvényre, amelyen, a szociáldemokrácia háborút éljenző árulása után először, ismét a mások, a szenvedő többség felé indulhat. Míg néhány hónappal korábban, kipányvázottságának egy különösen nehéz percében, ordító önellentmondásba keveredve, mielőbb a harctérre akar vonulni, hogy a „vérengzés tébolydájában” megtanuljon énekelni az élet „borzalmas és gyönyörű” tragikumai felett, addig most, amikor már nemcsak a háborútól undorodik végképp, hanem a nietzschei „es müssen Sklaven sein” öröknek hitt igazságában is erősen kételkedik, a modern rabszolgák külön kozmoszainak együttes fellépésétől reméli, hogy mozgásba hozhatja gazdátlan, mert cél és irány nélkül maradt energiáit. Egyelőre, igaz, nem tudja, hogy a fáradt és fásult Európában hol fog föllobbanni, s föllobbanhat-e egyáltalán, értelmes cselekvést ígérő, hívó láng, de nem kell soká várakoznia. Március idusára elérkeznek hozzá az oroszországi februári forradalom hírei, melyek „szomorú, neuraszténias, vágyó és otthontalan” lelkének oly erős impulzusokat adnak, hogy a szó szoros értelmében egzaltáció vesz erőt rajta. A kényelmét féltő, hitetlen Európa bölcsei ma-holnap úgy indulnak Oroszország felé, miként egykoron a napkeleti királyok a betlehemi jászolhoz, lelkendezik, majd magyar–orosz párhuzamot von: „Kétségbeejtő a magyar lustaság. (. . .) Itt az emberek szavában éjszakai baglyok huhogása hallik, onnét, túlról, mintha falroskasztó harsonák és új emberi ígéretet kürtje hangozna.”

Ne feledjük, ezeket a harsonákat és ezt a kürtöt nemsokára Vlagyimir Iljics Lenin fogja fújni. Még csalogatóbban. Még falroskasztóbban.

Ifjú poétánk, Zarathusztra sípját félretolva, lassanként hozzáfoghat a csomagoláshoz.

(*Megrendítő, nagy törés*) A második szabadkai napló 1917. április 20-án megszakad, s az események forgatagában Sinkó Ervin nem érzi létfontosságúnak, hogy reflexióit rendszeresen rögzítse. Még az év novemberében kikerül a bukovinai frontra, hazatérte után a forrongó Budapestre siet, az őszirózsás forradalom idején az Országos Propaganda Bizottságban ténykedik, közvetlenül megalakulása után tagja lesz a Kommunisták Magyarországi Pártjának, a Tanácsköztársaság kikiáltása után a hatalmi apparátusban vállal munkát, majd végül 1919 szeptemberében a fehérterror bosszúja elől Bécsbe menekül. Így aztán bő három éven át, egészen 1920 szeptemberéig nem vezet naplót, ez azonban nem jelenti egyúttal azt is, hogy legfontosabb, egész lényét megrendítő élményeinek vallomásos feldolgozásáról lemondott. 1920-ban megírja *Az út* című emlékiratát, amelyben az immár krisztianus Sinkó néz farkasszemet az alig néhány hónappal korábban még marxista Sinkóval. A két egymást kizáró eszmei pozíció konfrontálása, Sinkó válságának méreteit is sejtetve, páratlan feszültségi pontokat teremt. Az 1919-es múlt és az 1920-as jelen síkjai ismételten egymásnak feszülnek, egymásba torlódnak itt, s így a nagy belső pörnek ebben a kivételes dokumentumában az emlékek megidézésének rendjét újra meg újra az etikai háborgás erupciói és kitérői bontják meg. Épp ezért, ha áttekinthető képet kívánunk alkotni arról, ami a kommunista Sinkó Ervint az evangéliumi hit útjára térítette, föltétlenül az események kronológiájához kell igazodnunk.

Az emlékirat tanúságaként Sinkó a kommunista párt „lejszélső baloldalán” állt, s egészen a diktatúra bukásáig „elülső helyen képviselte a forradalmat minden látható cselekedetében”. A Károlyi-rendszer alatt az újpesti pártszervezet titkára, a Tanácsköztársaság kikiáltása után a fővárosi 500-as munkástanács tagja, majd vörös katoná, Kecskemét városparancsnoka, a júniusi ellenforradalmi lázadaskor pedig a Szovjetházatot védi. Mindezek a tények feltétlenül odaadása egy-egy stációjának látszanak, valójában azonban, az abbahagyás, a mozgalomból való kilépés gondolatát érelve, mind nagyobb szorongás kerítette hatalmába.

A kommunista párt újdonsült tagjaként a történelmi materializmus egy végsőkéig leegyszerűsített alapképletét teszi magáévá. Hiszi és vallja, hogy a proletariátus osztályharca mellé azért kell odaállni, mert mindaddig, amíg a munkásság győzelme nincs biztosítva, változatlanul tart a kapitalizmus uralma, illetve fennállnak azok a „vagyoneloszlási arányok”, amelyek béke idején is életeket követelnek, rengeteg embert igavonóvá nyomorítanak, s természetüknél fogva háborúkat idéznek elő. A proletariátus osztályharca viszont egyszer s mindenkorra megszünteti a háborút, hiszen a dialektika törvénye szerint a hatalomátvétel után az utolsó elnyomott osztály is felszabadul, mindennemű elnyomás megszűnik, s végül a diktatúra automatikusan önmagát is megszünteti, békét és emberséget hozva a világnak. E katekizmusi kiindulópont segítségével, melyet a megvalósuló szocializmus országában évtizedeken át örök igazságként szajkóz majd a proletariátus nevében uralkodó hatalom, Sinkó Ervin újabb archimedesi pontra lel, s fenntartás nélkül beleveti magát a forradalom előkészítésébe. Mivel az embert művészetével, tudományával, filozófiájával együtt a „mindenkori társadalmi erőviszonyok produktumának” tekinti már, háttérbe szorítja a „minden ember külön kozmosz” felismerését, és fáradhatatlanul agitál. Népgyűlésekre jár, ahol a marxista tanok ismertetése helyett megfontoltan osztálygyűlöletet szít. Rejtekhelyéről „gyűlölettől izzó, lázító, bosszút ígérő felhívások”, „véresszájú röplapok” tömegét küldi ki a városba, s közben eszébe se jut, hogy „szabad-e bármily céllal is jó, egyszerű, dolgos embereket gyűlöletre tanítani”. Miután pedig a proletárdiktatúra ellenállás nélkül megvalósul, hús-hárminc elvtársával arra készül, hogy a szentséges történelmi szük-

ségszerűséget szolgálva, erőszakkal belenyúl mások életébe: kommunizál, katonának küld, bebörtönöztet, akasztat.

Igen fontos azonban, hogy Sinkó Ervin fanatizmusát már a diktatúra *első napján* ki-kezdí egy váratlan esemény. Odakinn az utcákon még forradalmi mámorban hullámszik a gyűlölködő tömeg, amikor elvtársaival egy emeleti lakás kisajátítására indul. Fehér szakállas, ijedt arcú öregúr nyit ajtót, a magánlakására, az éjszakai nyugalomára, a családi ezüstjeire hivatkozik, a megváltás hírnökei azonban erőszakkal benyomulnak. Egyedül Sinkó torpan meg, zavarba jön, szégyenkezik, rosszullet környékezi. Kivételes pillanatot! A riadt, kiszolgáltatott ember látványa, egyedisége megingatja benne a „vulger marxistát”, árnyékot vet osztályharcos elszántságára. Végül persze ő is belép az idegen lakásba, és kényszeredett nevetéssel együtt derül társaival az öregúr „értelenségén”, döbbenetét azonban nem felejtetheti el. Annál kevésbé, mert a diktatúra csakhamar számtalan olyan eseményt és fordulatot hoz, amelyet egyszerűen képtelen összeegyeztetni reményeivel. Ha korábban erősen hitte, hogy a proletariátus győzelme után kezdetét veszi a szellem uralma, mely az osztályönzést emberszeretetté, a gyűlöletet önfeláldozó jósággá, az irigységet lemondássá transzformálja, most azt kell tapasztalnia, hogy föltevését durván kikezdi, támadja, tagadja a valóság. Ha korábban „minden vonalon való megújhodást, tisztább, emberibb, őszintébb közszellemet” várt a fordulatától, most azt kell regisztrálnia, hogy „már a diktatúra megszületésénél megalkuvás, hazugság, kicsinyes realpolitika” kerekedik felül, „régie emberekkel, régi módszerekkel”. Az új hatalom semmibe veszi az egyént, a munkástanácsok az „személyi indulatok korlátlan kiélési lehetőségével” azonosítják a rendszert, „rettenetes korrupció” terpeszkedik, egyszerűen: a bürokrácia már az első hetekben rátelepszik a Tanácsköztársaság egész szervezetére.

Sinkó e jelenségek láttán magába száll, s mind gyakrabban keresi azoknak az intellektüeleknek a társaságát, akik tudatos etikai döntéssel vállalták a diktatúrát, s így nyilván előre számoltak az esetleges negatív fejleményekkel is. Éjszakába nyúló beszélgetéseket folytat Lukács Györggyel, s ezeknek során „szűklátókörű materialisztikus életfelfogása” lassanként felmorzsolódik. Lukács, elsősorban *Taktika és etika* című tanulmányára támaszkodva, azt bizonygatja, hogy a proletariátus osztályküzdelleme nem pusztán osztályküzdelleme, hanem az emberiség felszabadulásának, az emberi történelem gazi kezdetének eszköze. Ahhoz azonban, hogy a munkásság ezt a szerepet betölthesse, magának a proletár osztályöntudatnak is öneszméltre kell ébrednie. Léven hogy ez rosszan tartó folyamat, nincs helye semmiféle kishitűségnek vagy türelmetlenségnek. Sinkó számára azonban ennél a távlatot nyitó gondolatnál is fontosabb, amit Lukács az egyéni lelkiismeret és a taktikailag helyes kollektív cselekvés relációjáról kifejt. Nemcsak arra hívja föl a figyelmét, hogy az adott történetfilozófiai pillanatban nincs etikai semlegesség és pártatlanság, mert „aki nem akar cselekedni, annak nemcselekvése is elkiismerete elé tartozó tett”, hanem arra is, hogy bizonyos helyzetekben a bűnt egyszerűen nem lehet elkerülni. „Gyilkolni nem szabad, feltétlen és megbocsáthatatlan bűn, de elkerülhetetlenül szükséges; nem szabad megtenni, de meg kell tenni” – fejtegeti Borisz Szavinkov nyomán, zárópoénként pedig, erről *Az út* nem informál, föltehetőleg *Taktika és etika* „utolérhetetlen szépségű” hebbeli zárómondatát idézi: „És ha isten közém és a nekem rendelt tett közé a bűnt helyezte volna – ki vagyok én, hogy ez úl magamat kivonhatnám?”

A proletár osztályöntudat öneszméléséről és a tragikus bűnvállalás szükségességéről szóló lukácsi eszme-futtatásban Sinkó Ervin minden kérdésre és kétségére megtalálja a feleletet, ami annyit is jelent egyúttal, hogy a cselekvésre készítő archimedesi pontot gyelőre még tartani tudja. Amint azonban az etikai és bölcséleti elvontság szféráiból a

diktatúra vaskos valóságának talajára ereszkedik, újfent kételyek veszik elő – kínzóba, mint valaha.

Már Kecskemét városparancsnoka, a románok úgyszólván ellenállás nélkül nyomulnak előre az országban, a városban erősödik az ellenforradalmi hangulat, a vörös őrség áruhárra készül. A szorongatott helyzetben Sinkó karhatalmi erő segítségét kéri Budapestről. Ez, „negyven pesti terrorista személyében”, csakhamar meg is érkezik. A börtönkabátos, kézigránátokkal felszerelt Lenin-fiúk vad ordítózással csörtetnek be a város házára, s nyomban munkát követelnek, magyarul: gyakorlatukhoz híven egy jó kis öldöklést akarnak rendezni a „burszuj ellenforradalmárok” körében. Sinkó megtiltja a vérontást, s úgy dönt, hogy a vörös őrség lefegyverzése után azonnal visszaküldi a külföldi nőtmenyt. Az állomáson megkönnyebbülve búcsúzik a fiúktól, köszöni a higgadt munkájukat. Már éppen indul vissza a város házára, amikor ketten utánaszaladnak, s egy noteszt, erszényt, fényképeket nyomnak a kezébe. Mint „kissé hencegő, önhitt mosollyal” elmesélik, Vén András csendőrorrmester holmijáról van szó, akit minden ok nélkül „hazaküldtek”, mert mit szóltak volna a fiúk, ha „szárazon” mennek haza.

Sinkóban erre egy világ omlik össze. Alkalmasint eddig is tudott a jegesen cinikus Szamuely Tibor halálvonatairól, melynek kiruccanásai után országszerte akasztott embereket himbált a szél, most azonban, hogy az esztelen terror mechanizmusával közvetlen kapcsolatba kerül, egész lényében megrendül. „Hol itt az erkölcsi atmoszféra? Az ölni, mert kell, ha nem is szabad, szeretetből? Hol itt a leghalványabb büntudat is?” – háborog, majd egy Dosztojevskij-i idéző gesztussal levonja a konzekvenciát. Amiként Ivan Karamazov egy megkínzott és porig alázott gyerek megváltatlan könnyei miatt elveti Istent és a végső harmóniát, azonképp Sinkó is a vörös megváltást: „Egész eleméntárisan éreztem, hogy az egész emberiség üdvözülése fabatkáit sem ér, nem kell, ha egyetlen Vén András, egyetlen embernek a megőlése is az ára” (kiem.: S. E.).

Ezzel azonban kecskeméti kálváriájának koránt sincs vége. Vén András teteme jóformán ki sem hült még, amikor sor kerül a szentkirályi paraszatok perére. A vádlottak még az első direktórium idején eldöntötték, hogy erővel visszaállítják a régi rendet. Kapával, kaszával felfegyverkezve bevonultak a városba, de vállalkozásuk kudarcba fulladt, elfogták és börtönbe vetették őket. Most halálsápadtan ott kuporognak a forradalmi törvényszék és az annál is nagyobb hatalmat megtestesítő városparancsnok előtt. Minden szempár Sinkóra mered, s miközben tekintetével végigpásztáz a félelemtől eltorzult arcokon, egyszerre újra hatalmába keríti a néhány évvel korábbi döbbenet: „mind egyik egy egész világ” (kiem.: S. E.). A diktatúra érdekei, céljai, távlatai eltörpülnek tudatában, s az „ember életének szentségétől” lenyűgözöttén együtt remeg a remegőkkel. Egy mélyről feltörő intés sugallatára pontosan tudja, hogy az ember sokkal, de sokkal több, mint a politikai meggyőződése vagy a társadalmi helyzete, s épp ezért „hatalmas és egyszeri valóságát” történetfilozófiai megfontolásból semmiképp nem szabad föláldozni.

S csakugyan, aznap nem akasztanak Kecskeméten. Sinkó Ervin meggyőzi a bírakat, nem hoznak halálos ítéletet, sőt a kirótt elzárásbüntetéseket is felfüggesztik, úgyhogy a tárgyalás végén a „felszabadulás, egy lelki egyesülés, egy benső mindenhatóságnak a perspektívája” bontakozik ki a teremben szorongók előtt. Sinkó tehát nem vérzi be kezét, de lelkiismeretét megkönnyebbülése ellenére sem tudja már elhallgattatni. A gyűlölettel, az erőszaktól, a társadalmi szükségszerűségtől elfordulva, az ajándékként megszólalt belső hang forrása felé, a szeretet és megbocsátás felé, egyszerűen: Krisztus felé indul. Anélkül, hogy meghasonlását a külvilág érzékelné, s anélkül, hogy a vörös egyházat a keresztény egyház intézményével kívánná fölcserélni, emotíve már egy újabb archimedesi pont kimunkálásán fáradozik. Olyan hit után sóvárog, amely minden ne-

héz helyzetben megóvná attól, hogy a belső hang szavát feledve, önmagán kívülre sodródjon. A „hit annyi, mint a megfoghatatlan lélekkel pillanatra sem elhomályosulón együttérezni” – vallja, s kitérülkodik az evangéliumi tanítások előtt, melyekből az „Isten, a szeretet eleven lelkének világossága” árad feléje. Ebben a belső fényben úszva, reménytelennek és embertelennek lát már minden földi hatalmat. „Minden erőszak az erőszak ellen az erőszak elismerése; minden kísérlet: a rosszat a rosszal kiirtani a rosszat szaporítja, a rosszat fokozva szabadítja fel. Igazság csak Istennél, csak a szeretetben van” – hirdeti, és ezzel rímelteti, számtalan variációban, a fegyverről alkotott nézetét. Eszerint a fegyveren – nem az ellenségén, a fegyveren mint olyanon – csak az lehet úrrá, aki nem nyúl utána, aki bizonyosságot tesz arról, hogy nem a fegyver, hanem az emberben lakozó, a világ minden erőszakánál hatalmasabb szeretet a legnagyobb erő.

Erről a pozícióról az osztályharc elméleti alapja agyrémnek, a proletárdiktatúra gyakorlata pedig merőben etikátlannak látszik. A diktatúra ugyanis az emberi élet „legcsekélyebb értékelését” is megszünteti, „mert a becsülés egyetlen kategóriája az elvtárs, a használható munkaerő és ezeken kívül egyetlen ellenséges tömeg mindenki”: a termelés eszköze, a társadalom produktuma, amelyet „egy osztályöntudat nevében – mint azelőtt az állam rendje, biztonsága vagy érdeke nevében – száműzni, bebörtönözni, katonának küldeni vagy felakasztani lehet”. Talán ennél is lesújtóbb, fűzi hozzá Sinkó, hogy a diktatúra „megmérhetetlen erkölcsi rombolással” jár, mert felfüggeszti, tagadja az etika örök érvényességét, és így az „emberiség hivatását nem belülről, az emberből megvalósítandónak, hanem bizonyos külső változások és kedvezőbb körülmények – bármilyen eszközzel való – elérésében látja”. Márpedig az „*etikát nem szolgálhatom úgy, hogy magamat azon kívül helyezem*” (kiem.: S. E.) – összegez, s ebben a szellemben most már az egyéni bünvállalás lukácsi elméletét is elveti, nyomatékosan hangsúlyozva: lelkiismeretüktől semmiféle *külső körülmény* nem követeli, hogy olyasmit cselekedjünk, ami tiltva van.

Tévedés lenne azonban föltételezni, hogy Sinkó Ervin csakugyan vallássá tudta szilárdítani új hitét. Nem sokkal Kecskemétről való távozása után fölkeresi a budapesti központi munkástanácsot, hogy a jórészt „gyűlölettől hevített kommunistákból” és „konjunkturális, minden koncepció és szándék” nélküli kullancsokból álló gyülekezet előtt föltárja kételyeit. Szólásra iratkozik, magába roskadtn várja a sorsát, szinte észre se veszi, hogy felborul az ülésrend, ordítózó, ökölrázó emberek tombolnak a padok előtt, amikor egy terrorkülönítmény parancsnoka ront be a terembe a hírrrel, hogy ki-tört az ellenforradalom. A választás elkerülhetetlen: vagy tartja magát a categoricus imperativushoz – és hazamegy, vagy túllép rajta – és fegyvert ragad. Sinkó ez utóbbi lehetőség mellett dönt: némi habozás után, revolverrel a kezében, a Szovjetház védelmére siet. Hasonlóképpen jár a Tanácsköztársaság bukását követő hetekben is. Rejtékhe-lyére egyre-másra érkeznek a véres bosszú hírei, minek következtében újra a diktatúra ügye mellé áll, átmenetileg újra kommunistának vallja magát.

Önként adódik a kérdés, vajon mért állt ennyire üveglábakon Sinkó Ervin hite? Az áruság elkerülésének intenciója, a segíteni akarás, az elvtársakkal való együttérzés két-séggkívül szerepet játszott ingadozásában, emellett azonban nem feledkezhetünk meg két olyan meghatározó jelentőségű mozzanatról sem, amely eleve eltorlaszolta előtte az Istenhez vezető utat.

A diktatúra erkölcsi csődje, zordon műve felett borongva, egyfolytában arra törek-szik, hogy egy más etika örök principiumainak segédletével mintegy kiegyenesítse a vil-ág meggömbült gyémánttengelyét. Elsősorban tehát nem hitre, hanem inkább etikára van szüksége, márpedig a szellem e két tartománya kizárja egymást. „Jézus nem er-

kölcsalapító volt, hanem vallásalapító. Vagyis: nem ítélkezésre, hanem szeretetre hívtott meg minket” – írja egyhelyt Pilinszky János, s ha innen tekintünk az emlékiratra, azt fogjuk észlelni, hogy a Krisztus felé tartó Sinkó Ervin állandóan *visszanéz*, állandóan *értékel és ítélkezik*. Célja az abszolút szeretet, ám a világi dolgok hálója minduntalan visszafogja.

Ennél is számottevőbb körülmény, hogy Sinkó Ervin a diktatúrának csaknem minden negatív jelenségét meg tudja kérdőjelezni, a marxizmus elméleti alapját azonban nem. Dúltsága szélső pontjain megtagadja ugyan a dialektika törvényének érvényességét, s azon füstölög, hogy tulajdonképpen tán nem is a kapitalizmus, nem a társadalmi rend, hanem ezeknek szülője, a történelmi szükségszerűség ellen kellett volna forradalmat csinálni. Azt a kérdést viszont már nem veti föl, hogy van-e egyáltalán történelmi szükségszerűség, amely igazi emberi történelemmel ajándékozhatja meg az öntudatos és öneszméltre ébredt proletárt. Pedig az alapvető kérdés éppen ez, amelyre csakis nemleges választ adhatunk, függetlenül attól, hogy materialista vagy idealista aspektusból szemlélődünk-e.

A materialista megközelítésnél József Attila lehet segítségünkre, aki egy tanulmánytöredékében a következőképp határozza meg nézőpontját: „A dialektika a tézis-antitézis-szintézis formula szerint a világfolyamat benső kényszer-elve. Én a világfolyamatban ilyen elvi kényszert nem látok, de nem is láthatok, ha nem akarom a világfolyamatot benső lélekkel fölruházni.” Okfejtéséből tehát radikálisan kirekeszti az idealista koncepciók beszüremelésének még a lehetőségét is, s így egyenes úton mutathatja ki Hegel marxista „talpra állításának” minden gyarlóságát: „Hegel, aki szellemi folyamatnak látta a világot, természetesen a dialektikát állította előtérbe, mert hiszen az emberi szellem, a logika, dialektikus természetű. Mi azonban, akik a gonolkodást is természeti folyamatnak látjuk, a világot nem mondhatjuk dialektikusnak, hanem történetinek kell mondanunk. A logika dialektikus, a valóság történeti. Mint valóságos lény, nem dialektikus, hanem történeti vagyok és csak mint elvont, logikai lény vagyok dialektikus. Történetet csinálók, dialektikát megérték.” Amennyiben elfogadjuk József Attila érvelését, nem lehet vitás, hogy a marxizmus a kitűzött célok megvalósíthatóságát illetően semmiféle valós garanciát nem tartalmaz, hogy tudományos megalapozottsága ellenére éppannyira utópia, mint minden más utópia.

Nem könnyebb a dolgunk akkor sem, ha a kérdéshez a másik, az idealista oldalról közelítünk, feltételezve, hogy a világfolyamatnak *mégiscsak* van benső lelke. Ez esetben arra kell gondolnunk, hogy az ember, a legzseniálisabb is, parányi része csupán az univerzumnak, amelyet képtelen *kívülről* látni. Hasztalan iparkodik hát, hogy a végtelenséget racionálisan megértse, hasztalan szeretne, képletesen szólva, rálesni a végtelenség asztalára, erőfeszítése nem járhat végső sikerrel. A világfolyamat benső lelkének törvényeiből legfeljebb ha morzsák hullanak elé, nyilvánvalóvá téve, hogy önerőből nem válthatja meg magát.

Az új testamentum bővületében mindeerre ráérez Sinkó Ervin is, de mert nem gondolja végig a dolgokat, a *marxista dialektika szíréneke továbbra is kísérti*. Ahelyett hogy jó erősen hajója árbocához kötöznék/kötöztetné magát, mint egykoron a sokat túrt Odüsszeusz, alábecsüli a veszedelmet.

Nagy árat kell majd fizetnie érte.

(*Forradalmi erőszakot, minden konzekvenciájával*) Amikor Sinkó Ervin a fehérterror elől 1919 szeptemberében Bécsbe szalad, nem is sejtí, hogy emigrációja hosszúra fog nyúlni, s a világcsavargók nem kívánt sorsában részelteti. Már maga az, hogy gazdátlanul ide-oda verődik Közép-Európa térségein, otthontalanságerzettel tölti el, s ezt csak

tetézi, hogy sehogyan sem talál szellemi nyugvópontra. A közélettől, az „erkölcstelen és istentelen” politikától elundorodva, mindenáron a megtaláltnak vélt evangéliumi úton szeretne járni, holtponthelyzetét azonban nem sikerül megszüntetnie. Az „életem elveszttem, ha a forradalom feladott álláspontja helyébe egy ugyanolyan eleven, egész életet megkívánó pozitívumot nem tudok tenni” – sóhajt föl 1920-as bécsi naplótöredékében, nemcsak azt érzékelte frappánsan, hogy archimedesi pont nélkül csakugyan elveszett ember, hanem egyúttal azt is, hogy *Az útban* kinyilatkoztatott összes fogadkozása ellenére megrekedt, egy helyben topog, s ebből következően, mint látni fogjuk, egy nevenincs szorongás uralkodik el lelkén.

Idézett naplótöredékében a „könyörületnek könyörgött” Istenhez fohászkodik, de jóformán még be se fejezi imáját, máris arról panaszkodik, hogy újabban félelemben él, „fájdalmas félések” járnak át, amilyenekhez hasonlók *hitelen* korában sem gyötörték. Néhány hónappal később szabadkai naplótöredékében ugyanezt a számára érthetetlen nyomasztó érzést fürkészi, azzal a különbséggel, hogy itt már a mögöttesét is meg próbálja világítani. Előbb arra gondol, hogy alighanem azért szenved, mert az „örület rendszerességével” csupa olyan élettartalmat dolgoz ki, amelyet a környezete, felesége kivételével, nem ért meg és nem méltányol. De – hátha mégis a mesterének, a szüleinek, a „földön élő emberek millióinak” van igazuk, s nem neki, a fantasztának, tűnődik el, ám ezt a lehetőséget hamar elejti, mivel efféle *ijedelmes háthá-k* gyerekkora óta foglalkoztatják. Akkor talán a diktatúra alatti dolgok nyugtalanítják? Nem, ez sem jöhet számításba; semmi olyant nem követett el, amiért szégyenkeznie kellene az emberek előtt. Harmadszori nekifutásra izoláltságánál állapotodik meg, amely abból adódik, hogy semmi közösséget nem érez a szabadkai emberek életével, sőt irtózatosnak találja azt. Újra a „borzalmas” város kísérti, ahol most asztalossegédként szöszmötöl, és semmi reménye arra, hogy belátható időn belül egy újabb értelmes emberi közösség tagja lehet. De, veti ellen azonnal, ez sem magyaráz meg mindent, hisz „az igazi szeretet nem fél”. Bármerre indul is tehát, nem tudja föloldani a lélek görcsét. És nem is tudhatja, mert labilis egyensúlyát két ellentétes szellemi irányultság, tartalom határozza meg: egyfelől a felemás istenhit, a benső világ további kutatására ösztönzi, másfelől pedig a közösségi cselekvés ugyancsak felemás igénye, amely kifelé tendál, de közege, célja egyelőre nincs.

A friss sebeknek és a teljes magánynak ebben az időszakában a legfontosabb dolgok egyikének egyénisége megtartását véli. Minthogy maximalizmusa ezúttal is hibátlanul működik, nem elégszik meg félmegoldásokkal, *totális önazonosságért* könyörög az Úr-hoz, hogy a műhelyben, az utcán, a vaskereskedésben, egyszóval: mindenhol és minden pillanatban a „koncentrált életet” *belül* maradjon. Ehhez azonban arra van szükség, hogy az ember bizonyos távolságot tartson a mindennapi környezettel, a dolgokkal szemben, amelyek „veszélyeztetik a melegséget, a bensőt”. Ha van ereje hozzá, része lesz az áhítatban, az egyetlen alapézésben, „mely az életet elviselhetővé és igenelhetővé teszi”. De ez még nem minden. Az áhítatosság állapotában ugyanis szükségszerűen rá fog ébredni, hogy a látható felszín alatt egy titokteli másik világ húzódik meg, s figyelni csak erre érdemes. Sinkó, alig néhány mondatban, valóságos kis esszéi kanyarít e témára. Érdemes idéznünk: „Minden megfogható, minden látható önmagában sívár, értelmetlen, reménytelen. Értelmetlen a nap, mert este lesz, értelmetlen az éjjel, mert nappal lesz, értelmetlen a változás, mert változás követi és itt a nagy csodálatos jelentése annak, hogy a világ megváltójának a születése titok, szűz Mária: a titok maga. Mert minden, ami jó, értelmes, érdemes, csak a megfoghatatlan miatt, csak a megfoghatatlanon keresztül lehet az. A virágok varázsa éppen az, hogy megfoghatatlan ben-nük a szépség értelme, hiszen elmúlik pár nap forduló alatt. De minden szépségnek ez

a sorsa és hogy mégis van szépség, érezhetően van, ez onnan van, hogy minden megfogható és látható a titok sugároz be. Abból a kútból kel ki, amelyikből Krisztus.”

Jellemző, hogy e benső régiókból az emberiség esélyeit egy mély, ma is időszzerű székspezzsel latolgatja. Mindaddig, amíg az emberek jövőbeli „nagy, kataklizmatikus eseményektől” remélnék jobbulást, semmi jót nem várhatni tőlük, mondja rezignáltnan, épp ezért csak akkor lehet majd megint remélni, ha minden reményüket elvesztve, kétségbeesnek a „jövő és minden chiliastikus elképzelés ürességén”.

A krisztianus naplók, naplótöredékek kifelé ható erővonalaiból egészen más kép rajzolódik ki. 1923 őszén Sinkó egy mindmáig elő nem került, talán be se fejezett regényen dolgozik, s naplójában pedánsan feltárja menet közben adódó alkotói gondjait. Ezek közül a legnagyobbat a „boldogság tragédiájaként” nevezi meg. Hőse, Pereszlényi birtokában van mindannak, amije egy embernek a földön egyáltalán lehet: tisztaság a szerelemben, házasság, csend, munka, de mégis iszonyúan boldogtalan. Azt hihetnénk, hogy a lét ún. végső kérdései felhőzik be valószínűtlen harmóniáját, pedig egészen másról van szó. Pereszlényi, és vele Sinkó is persze, azért boldogtalan, mert boldogsága „kerítés az én és a többi egyéni én”, az „összes többi boldogtalan” ember között. A kívül maradottak folyton-folyvást kopogtatnak a ház ablakán, mint fagyban a csavargók a ház kapuján. S itt kezdődik a tragédia. „Mert a csavargókat beereszthetem a szobámba – ha beeresztem – és megmelegedhetek, de a boldogság kerítésén kívül maradottakkal – nem csinálhatok semmit.” Közösséget hát, „sorsközösséget mindenki-vel”! Mi ez? – kapjuk föl fejünk. Honnan a megbízatása, hogy úgyszólván az egész emberiséget a vállára vegye? Miféle halk hang neszez a nosztalgikus sorok mögött? Aligha lehet kétséges: Sinkó Ervin *messiási szárnyainak rebbenése*.

Hasonlót, csak nyíltabban manifesztálódó jelenségről tanúskodik 1927. július 18-án lejegyzett élménye is. Néhány nappal korábban tüntetés zajlott le a városban, amelyet kíméletlenül vérbe fojtottak. Pattanásig feszült a hangulat, ismételten munkások ezrei tódulnak ki az utcára, egy ízben Sinkó is velük tart. „A tömeg: természeti fenomén” – állapítja meg hazatérve, látszólag közönyösen, hogy aztán hatalmas szívdobbanással hozzátégye: „Nívósabb beszélgetések mégis, mint bármily polgári gyülekezetben.” S ugyanitt ismeri be, hogy ha politikával foglalkozhatna, „ma Bécsben szociáldemokrata” volna.

Ezzel a nyitási folyamattal párhuzamban hite, pontosabban hit utáni vágya folytonosan gyengül. Imái szertartásosakká válnak, parlagi vallásossággal afelől faggatózik, mért nem hallgatja meg Isten, mért nem békíti ki, mért nem ajándékozza meg, máskor pedig racionális érvekkel szeretne eredendően irracionális dolgokat megvilágítani. Az istenivé válás szempontjából „egy a szükséges dolog”, tanítja Isten, ez az egy azonban nem lehet redukció, csakis szintézis, hiszen a földi életben a szükséges egynek rengeteg szükséges előfeltétele van, riadozik, úgy találva, hogy e fölismerés *egész szisztémáját szétveti*. Pedig fordítva van: szisztémája nagyjából máris szétesett, s ezért próbálná logikai manőverrel elhárítani a veszélyt. A folyamat azonban feltarthatatlan. 1926. június 12-én este 9 óra 21 perckor (!) „kimondhatatlan szomorúsággal” le muszáj írnia, amit eddig halogatott: „Azt hiszem, nem hiszek Istenben sem.”

Hétévi nehéz belső küzdelem fut ki most a semmibe, szívébe „kemény, megkövesedett üresség” költözik, a bibliát már olvasni sem tudja. Ideje elkészíteni a számvetést, mely a zsákutcába jutottság férfias beismerése révén újra szabad tért nyithat előtte: „30 éves koromra egy nagy reménynek, egy világtörténelemmel biztató és groteszk naivitássá vált forradalomnak az invalidusa vagyok – igen sokadmagammal. Ami az óta van, amit az óta találtam vagy megtalálni hittem, ahhoz képest csak mankó. Mankó a szárny helyett.”

Sinkó azonban nem volna Sinkó, ha ebben a határhelyzetben a megszüntetve-megőrzés elvét követné. Helyét egyszerűen nem tudja elképzelni a *mankó* és a *szárny* között, s épp ezért egy újabb száznyolcvan fokos fordulattal egész valóját ahhoz az ifjúhoz próbálja visszacsatolni, aki a proletárdiktatúra kezdetén ő maga volt. Így most már hozzáfoghat az *Optimistákhoz*, melynek alakmás főhőse, az 1931-ben Prigrevicán született Bati Józsi a regény végén töretlen forradalmi optimizmussal néz az emigráció elé. Flucknak, a régi jó Rados Dezsőnek arra a kérdésére ugyanis, hogy ezután is politikát űz-e majd, magabiztos derűvel feleli, hogy *mindig, mindig*, mintha mit sem tudna *Az út* írójának megrendült, könnyes *schá*-járól. S most már hozzáfoghat magának *Az útnak* marxista átértékeléséhez is, fennen hirdetve újra, hogy a „proletariátus győzelmén keresztül vezet az út az emberiség igazi, emberi történelmének kezdetéhez”.

Eszmei síkon tehát csakugyan lejátszódik nála a visszakötés, s nyilván ezért vélekedik úgy Sükösd Mihály az *Egy regény regénye* 1988-as pesti kiadásának utószavában, hogy Sinkó Ervin, krisztianizmusát leszámítva, melyből „kigyógyult”, haláláig „messianisztikus hívó” volt. Nehéz ezzel egyetérteni. Nemcsak azért, mert a múltat a szellemi szférában sem lehet ténylegesen visszaállítani, hanem mert a harmincas évek elején megtért Sinkó hitvallása, minden megegyezés ellenére, alapvetően különbözik az optimisták nemzedékéhez tartozott fiatalember hitvallásától. A forradalomba rohanó Sinkó mámoros messianizmusára, láthattuk, egy minden belső változást megengedő *etikai nyitottság* volt jellemző, amely lépésről lépésre meggátolta, hogy világmegváltó eszméi dogmatikussá merevedjenek. A harmincas évek elején viszont, amikor már túl van a lélek nagy harcain, ezt a nyitottságot nem tarthatja fenn. Az eltékozoltnak hitt krisztianus évek után csakis *megfontolásból* állhat be ismét a sorba, azzal az eltökélt szándékkal, hogy bármi következék is, soha többé nem adja föl marxista pozícióját. A fiatalkori *etikai messianizmus* helyére tehát *meggyőződéses jövővárás* lép eszmevilágában, és ez hidegebbé, kérgesebbé, zártabbá teszi magatartását.

Szépen kitetszik ez *Szemben a bíróval* című emlékiratából, amelyet már Párizsban írt és tett közzé 1935-ben. Amikor a hetvenes évek derekán folyóiratban, később könyv alakban magyarul is megjelent, Sinkó Ervin hívei közül senki sem figyelte föl a ragyogóan megkomponált esszé érdekességére, hisz ellentmondásmentesen egészítette ki az addig megjelent Sinkó-művek sorát. Ma már azonban *Az út*, a krisztianus naplók és a későbbi moszkvai napló tükrében rövidzáratai jól megfigyelhetők.

A *Szemben a bíróval* az élményeknek nagyjából ugyanazon körében mozog, mint *Az út*, csak persze a hangsúly a kerestről a marxista nézetek hirdetésére tevődik át. Átértékeli, újraélt pályája állomásait, ez azonban még nem zavaró körülmény. Ifjú gyengeségéről, ingatag osztályöntudatáról helyenként leereszkedő ironiával szól ugyan, ez nyilván tetszett is az elvtársaknak, ugyanakkor azonban nem hallgat el és nem mázol át semmit. Az emlékirat tehát nem valamiféle kancsal hamisítás folytán disszonáns, hanem mert, bármennyire furcsán hangzik is, az őseredeti Sinkót a meggyőződésből újra marxista Sinkóval ütközteti.

Az indító bekezdésekben egykori apatini önmagát idézi meg, azt a kilenc-tíz éves úrifüvet, aki a házuk ablakából sóváran nézi a csoportba verődő sváb gyerekeket. Szeretne hozzájuk tartozni, irigyli az ügyességüket, a merészségüket, de hiába, megdöböljék és elverik, valahányszor közeledik hozzájuk. Ez a fiú, folytatja Sinkó, „számomra még mindig a sváb falu egyik árkában fekszik. Parasztgyerekek falkája lepte meg egy délután. Lefogták, kibontakolták a rövid nadrágját, hogy megnézzék »a zsidó füttyülőjét«. Utána »Jud! Jud!« csobaktálással taszították le a csöppet se harcias, reszkető térdű kisfiút az árokba.” Nos, ezt az ideológiával, messianizmussal, vallással, filozófiával még meg nem fertőzött, minden reakciójában tiszta gyereket nevezem őseredeti Sinkónak.

Okkal és joggal, mert az emlékirat szerzője is úgy érzi, hogy akkori „megcsúfolt könyneinek” minden azóta olvasott könyvnel, minden bölcs szónál, minden örömnél és fájdalomnál többet köszönhet, egybekötve között azt is, hogy keresés nélkül megadatott a helye „azok oldalán, akiket ütnek”.

Meggyőző, hálás indítás. A megalázott kisfiú középpontba kerül: belőle indulnak ki a reflexiók, rá mutatnak vissza a következtetések. Stabil viszonyítási alap, amely etikai-lag is koherenssé teszi az emlékiratot. Azaz csak tehetné. A „vizionárius” Szamuely Tibor hóhérszerepe kapcsán pl. azon morfondíroz Sinkó, hogy ha Szamuelyhoz hasonlóan mindnyájan „éles kard” lettek volna a „proletariátus kezében”, akkor tán nem győz az ellenforradalom, és nincs fehérterror. Hátborzongató találgatás, amelyre nem lehet másként reagálni, mint reagált ő maga Vén András megöletésekor: Hol itt a morál? Hiszen az elképzelt éles kard sújtásaitól másodszer is árokba zuhan a néhai kisfiú. Hiszen a térdig vérben gázoló vörös terror képének megengedő fölsvillantásával maga Sinkó is *odasvábosodik* a nyomorult világhoz.

Akár az emlékirat platformot adó, patetikus záradékában is: „Minekünk nincs szükségünk hazugságra s forradalmi írónak lenni nem azt jelenti, hogy úgy kell tennünk, mintha a forradalmat gyönyörűnek vélnénk. A forradalom céljai gyönyörűek és a mai társadalom gyilkosabb minden forradalomnál. *Mi a forradalom céljait akarjuk mielőbb s minden konzekvenciájában a forradalmi erőszakot?*” (kiem.: U. Cs.).

A kommentár fölösleges.

Legendás vulkánfiber kofferjában az *Optimisták* kéziratával Sinkó Ervin ekkor már Moszkvába készül.

Nem tudja, hogy Moszkva valójában nem igényli a kommunista machiavellizmus megdemonstrálását.

Nem tudhatja, hogy Moszkva, a forradalmi erőszak összes elképzelhető konzekvenciájánál borzasztóbbakat érlelve, a gyönyörű cél zászlajával épp a pokol kilencedik körébe száll alá.

(*A szovjet paradicsom foglya*) Az irodalmi köztudatban ma is elevenen él az elképzelés, hogy Sinkó Ervin naivan, ártatlan jóhiszeműséggel vágott neki a moszkvai útnak. Kialakulásához maga Sinkó is hozzájárult az *Egy regény regénye* kompozíciójával, amely azt sugallja, hogy a gyanútlan, minden benyomást szabadon, előítélet nélkül regisztráló moszkvai utas lépéstől lépésre egyre furcsább, meglepőbb, nyugtalanítóbb jelenségekbe botlik, mígnem végül ezeken összességéből kialakul a sztalinista pokol rondabugyrainak körképe. *Tabula rasáról* azonban szó sem volt! A *Szemben a bíróval* machiavelista álláspontja, melynek kialakulásához a mindenkorai megtérők rossz lelkiismerete is hozzájárult, eleve arra kötelezte Sinkó Ervint, hogy ha sikerül kijutnia, fél szemét lehunyva, megértőn rendszerezze a rá váró élményeket. S ezt az intenciót csak megerősítette Romain Rolland, aki közvetlenül útra kelése előtt arra inti fiatal barátját, hogy a Szovjetunióban „dolgozni kell a lehető legtöbbet s együtt a dolgozókkal, építeni együtt az építőkkal – és elfordulni, hosszú időre, minden negatív kritikától”. A kemény elhatározás és Romain Rolland értelme egy igen erős *pszichológiai féket* hoz létre Sinkóban, s ennek működését a közvetlen tapasztalatok sem fogják tudni eliensúlyozni, hiszen a moszkvai mindennapokat, legalábbis az első hetekben, kívülről, mondhatnánk, turistaként szemléli. Így aztán az autográf moszkvai napló jócskán elűt attól, amit az *Egy regény regénye* a napló részleteiként tesz közzé.

Sinkó 1935. május 5-én száll a Vityebszk teherszállító fedélzetére, s a többnapos hajóúton ámulatból ámulatba esik. Amit a Szovjetunióról olvasott, elképzelt, íme, való-

ság. „Óriási nevelőmunka” folyik a hajó legénységének pártértekezletein, ahol, hogyan is lehetne másként, a kommunisták a „nagyszerű nevelők”. Igaz, meghökkeneti kissé a hajógépész egy könyvének fedőlapja, mely munkásnöket ábrázol, blúzuk közepén Sztalin képével, háttérben a Lenin-mauzóleummal, de a jól működő fék parancsára azonnal elhessegeti a gyanút: „Ha Párizsban látom ezt, biztos csak a visszataszító ízléstelenséget látom. Itt a »szovjetföldön« mindez mást jelent.” Hangulata egyre jobb. Mire Leningrádba érnek, olyan perspektívából tekint vissza a „kapitalista Európára”, mint a „versailles-i udvari életre”. S teheti, mert megítélése szerint két 1935-ös esztendő él egymás mellett: az egyik a pusztulásé, a másik viszont a „XXI. és utána következő századok előrevetett, hatalmas, intézményekből és arcokból rámnvető, megfogható fenyegetése”. Itt máris megváltozott a „pénz fertelmes és gyilkos szerepe”, itt „senkit se fenyeget éhhalál, senkit a holnap nap”, itt az emberek „emberek egymással szemben, lehetnek emberek önmaguk veszélyeztetése nélkül”.

Ott-tartózkodásuk első heteiben változatlan intenzitással, paródiába illő ámulattal dicséri a megvalósult földi paradicsomot. Megtudjuk, hogy a moszkvai utcák, mert többet söpörnek, mint Párizsban, meglepően tiszták. Az „óriási élelmezési áruházban” a fehér köpenyes elárúsító szerszámmal nyúl a teasütemény után, nem kézzel, mint Párizsban. Mindenütt a tisztaság „ünnepélyesnek ható, tudatos kultusza”. Hát még a munkásság! Az utcán minden második lépésnél proletárokkal találkozol, már rájuk nézni is öröm, „valami szabad és nyájas, majd mindig méltóságos melegség árad” belőlük, s mai még szívderítőbb, a szociális intézmények élén is „hallatlan szimpatikus” proletárok állnak. A polgáriak viszont taszítóak bennük, még a legjobbakban is, van „valami sunyi, meghunyászkodó és hamis”. Egyszóval, ragyog itt az élet, annál inkább, mert „senki ember más emberek kizsákmányolásából nem élhet”.

A már-már fájdalmasan szép mindennapokat természetesen a szovjetrendszer intézményei biztosítják. Elsősorban a párt, amely „maximális, abszolút autoritás”, de jól van ez így, hiszen „minden ember a szabad kritika tárgya”. S a pártnak alárendelt politikai rendőrség is egyedülálló: a GPU a „világ minden eddig volt rendőrségétől éppoly mértékben különbözik, mint ez az egész szovjet-világ a másik átkozott világtól”. Az igazságszolgáltatás úgyszintén. Ilf és Petrov a *Pravdá*ban igazságtalan ítélethozatal miatt megtámad egy bírót. A moszkvai törvényszék, minden teendőt félresöpörve, azonnal kivizsgálja az ügyet, másnapra szabadrúdra helyezik az elítéltet, a bírót pedig menesztik állásából. „Huszonnégy órán belül!” – álmélkodik Sinkó. „Nem gyönyörű? A bíró, aki nem autoritás! A »jogerős ítélet« nem válik akadályá, a formák nem merednek a tartalom bilincseivé – ez a belső rugalmasság, a fiatalságnak ez a rugalmassága minden vonalon!”

Akarattal előidézett megszedültségének ezekben a heteiben az intézményt mint olyant is az egekbe emeli. Az út írásakor még pontosan látta, hogy az „intézmény lényegileg ellentétes a lélekkel, az egyes embernek felelősségtudatával és benső szabadságával”, most már azonban kellő öntudattal pont az ellenkezőjét vallja. Ellátogatnak egy „hatalmas kórházba”, ahol a „tökéletes organizáció” láttán Tolsztoj „fundamentális tévedése” és általában a krisztianizmus „nagy negatívuma” jut eszébe, az, hogy félreismertik az „intézmények humánus és morális erejét, az organizáció szerepét a magasabbrendű életért való küzdelemben, az emberibb élet szolgálatában”.

Bármennyire igyekeznek is azonban következetesen végigjátszani a Párizsban vállalt szerepet, ditirambikus tirádáin át-átszüremlik a kétkedés. Elsőként, s ez nagyon érthető, a művészet viszonylatában. Az első hetekben, amikor az *Optimisták* kéziratának kafekai labirintusa még nem alakult ki, gyakran jár moziba. Május 27-én pl. a *Harmonika* című „nagyon rossz” filmet tekinti meg, bosszankodásán azonban hamar túlteszi

magát, mert a hátuk mögött ülő „három fiatal munkás gúnyos megjegyzésekkel kíséri a jeleneteket”. Hasonlóképp jár a színházzal is. Ott is rengeteg „csapnivalóan rossz” darabot lát, de ahelyett hogy a jelenség igazi okát kutatná, megelégszik a szocrealista művészetfelfogás egy ismerős fából vaskarikájával: a fontos az volna, hogy „legyenek jó darabok, jók nemcsak ideológiailag – ennek szükségességét belátom – de hogy jók legyenek azon kívül is”.

Később már megütközik azon is, hogy a szovjetek hivatalos emberideálja közelebb áll a spártaihoz, mint az athénihez; hogy a munkásság lakásgondjai egyáltalán nincsenek megoldva; hogy az üzemek centralizálva vannak; hogy az irodalom nagyrészt sivár pártirodalom; hogy az architektúra izléstelen stb. stb. De mindezeket a kételytámasztó negatívumokat módszeresen ellenpontozza és függetleníti a rendszertől. Hogy a valódi okokat ne kelljen megneveznie, a következő merőben tarthatatlan elvhez próbál igazodni: „Mátsutt a hiba, a bűn a társadalmi struktúrából, itt azonban a társadalmi struktúra ellenére, pusztán emberi gyarlóságból következnek.”

Betoneros dogma, nem nehéz belátni, de még ez sem vethet gátat a folyvást gyarapodó kételyek elé, úgyhogy 1935. augusztus 31-én végre megszólal az igazi Sinkó, hangjában azzal a fájdalommal, amely Isten elvesztésekor töltötte el: „Néha reménytelenül úgy érzem, hogy nekem már változhatatlan sorsom az együtt-menni-nem-tudás. Amit úgy, úgy szerettem volna: legalább is bensőleg beletartozni egy nagy harci közösségbe – nem és nem tudom megcsinálni. Majdnem ott tartok, hogy megint csak annyit tudok: kikhez *nem* tartozom. És ez megbénít munkában, kedvemben. Itt, ebben az országban sok a nagyszerű, a lelkesítő, de mit tegyek, ha nem tudom behunyni a szemem a nagy negatívumok, a lesújtó tények és a kétségek előtt – s mikor ez utóbbiakról egész őszintén csak kivételes esetekben lehet beszélni, csak kivételes emberekkel?”

A máz itt lepattog, a hajszolt programozottság repedésein át rálátni az emberre, visszamenőleg is, egészen az apatini kisfiúig. Nem véletlen hát, hogy másnap pálcát tör a „bensőség nélküli” művészet fölött, „hamis monumentalitásnak” nevezve azt. Majd mintha egész nyomasztó környezetével szeretne vitába szállni, hozzáteszi: „A művészek többet kell látni a politikai eseményekben, mint a pártembernek vagy szociológusnak. Ez a több: feltakarani az arcokat, a szavak mögött az embereket, mindenkinek a maga külön, külön-meggyőztört creaturális elevenségét.” Harmadnap pedig azon elmélkedik, hogy a valóság, a kendőzetlen, ideológiai sallangok nélküli valóság összehasonlíthatatlanul érdekesebb, mint a „hivatalos, vezércikk igazságok”.

Újabb egzisztenciális határhelyzet van tehát kialakulóban, a teljes értékű túllendülés azonban elmarad. Minthogy a meggyőződéses kommunista szerepét nem tudja és nem akarja feladni, Sinkó egyszerűen hátrat fordít a naplónak. S amikor négy álló hónap után újra előveszi, paradox módon minden *kezdődik előlről*. Noha időnként sejteni engedni, milyen iszonyatos teher számára a kitartás, a szovjet valóságot illetően magatartása nem változik. Néha „borzasztó öregnek” érzi a lelkét, néha tele van a szíve „vággyal”, szomorúsággal és magánnyal a világgal szemben, néha elméllázik azon, hogy Pesten tán inkább otthon volna, ezeket a sóhajtásnyi megvallásokat azonban, a naplóba ékelődő versekkel együtt, eltakarják az ideológiai hithűség jelzetei. Továbbra is „elementáris erővel” érzi, hogy nem „lehetne kibírni az életet, ha nem volna itt ez a nagy győzelem és még nagyobb biztatás, ez a Szovjet-Unió”. Épp ezért háború esetén föltétlenül ott a helyük, vagy „ahová a Szovjet-Unió küld bennünket, hogy szolgáljunk neki”. Sztalin egyik interjúját „megrendítő remekműnek” tartja, Paszternakot viszont sajnálja kissé. „Egész megbolondult a sok körülötte zúgó ostoba beszédétől”, s így nem látja, szegény, a lényegét: itt az „irodalom egy kormányának a szívége”. S még 1936 áprilisában is, amikor már egyre ösztövérebb a napló, ilyen élmények lelkesítik: „Boriská-

val egy este ott voltunk a kaszárnnyában. Műkedvelő est – nagyon szép, friss és frissítő volt. Sajátságos, egyike a legderűsebb helyeknek: a szovjetkaszárnny. S gyöngyözü törtenetek a feljebbvalók és a közönséges vörös katonák viszonyáról. Talán a Szovjet Uniónak ma legdemokratikusabb intézménye.”

Az autográf moszkvai napló tehát csakugyan másfajta tudatműködésről tanúskodik, mint a „moszkvai naplójegyzetek 1935–1937” alcímmel megjelent *Egy regény regénye*. Ez a tény egy régi, de mindmáig tisztázatlan vitát időszerűsít.

Néhányan jól emlékszenek még irodalmi életünknek arra a kivételes pillanatra, amikor az *Egy regény regénye* 1961-ben magyarul megjelent. Nemcsak Sinkó Ervin moszkvai vesszőfutásának állomásai nyugözték le a rebelliskedő társaságunkat, hanem az is, hogy a mű közvetve a különféle változatokban megvalósult totalitárius szocializmus tartuffe-i mozgatórugóira is rámutatott. Sinkó ellenfelei, kiváltképp a lélekleben még sztalinista farizeusok, természetesen azonnal fölkeszlettek, s azt kezdték terjeszteni, hogy napló nincs is, a kötet nem hiteles dokumentumok alapján állt össze, utólagos konstrukció, a dicstelen önmitizálás céljait szolgálja. Ezt a „legendává duzzadt kételyt”, „sanda gyanút” Bosnyák István az *Egy regény regénye* 1985-ös újvidéki kiadásának jegyzeteiben megpróbálja eloszlatni. Közli a kézírásos napló lelőhelyét, a terjedelmére vonatkozó adatokat, majd rámutat, hogy a nyersanyaghoz Sinkó „alapvetően kétféleképp viszonyult”: egyes részeit szó szerint vagy csaknem szó szerint átveszi, máskor viszont, ha a naplójegyzetek utólag foglalják össze több nap vagy hét eseményeit, módosít a kompozíción is, napokra bontja le és bővíti az eredetiben olvasható összefoglalókat. Emellett a szó szerinti átvételtől eltekint az esetben is, ha a kézírásos feljegyzések túlságosan lakonikusak vagy épp konspiratívák. Ilyenkor a szűkszavú utalásokat föloldja, megvilágítja, ha kell, akár fejezetnyi terjedelemben. Így van, nem vitás, valamiről azonban Bosnyák István megfeledekzik. Arról, hogy Sinkó Ervin a napló rekonstruálása során nagyon is tudatosan és következetesen minden olyan részletet kihagy, amellyel akkor, az ötvenes évek elején, a horvát nyelvű változat előkészítéskor, már egyáltalán nem ért egyet. Emiatt ma egy sajátos paradoxonnal találjuk szembe magunkat: míg az autográf napló a Sinkó által kihagyott részeket nélkül csakugyan az *Egy regény regényét* ígéri, addig a most megjelent, csonkítatlan eredeti inkább a *Szemben a bíróval* írójára mutat vissza. Sinkó Ervin tehát nem pusztán technikai jellegű, hanem jelentős tartalmi módosításokat is eszközölt a napló szövegén. Mégis az önmitizálás szándéka vezérelte volna? Nem tudom, nem is akarom eldönteni. Annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy a kihagyások további elhallgatása feltétlenül Sinkó Ervin teljesen fölösleges mitizálását eredményezné.

Mint ahogy ezt eredményezné az is, ha a moszkvai naplóval szervesen összefüggő írószövegségi fölözölása és André Gide-nek írt nyílt levele fölött könnyedén átsiklanánk. Ezekben a nagyközönség számára készült írásokban mutatkozik meg igazán, hova is vezetett a forradalmi erőszakot, minden konzekvenciájával elvének végsőkig menő, merev követése.

A felszólalás, mely Sinkó minden igyekezete ellenére sem hangozhatott el, 1936 márciusából származik. Az írószövegség kongresszusán a szocrealista irodalom két nagy mumusáról, a formalizmusról és a naturalizmusról folyik a vita. Sinkó úgy ítéli meg, legjobb lesz, ha hozzászólásában kiszélesíti a témát, s helyzetéből adódóan párhuzamot von a kapitalista külföld és a Szovjetunió irodalmi között. Már a kezdő sorokban afelől szeretné meggyözüni íróársait, hogy a vita konkrét, gyakorlati kérdéseibe bonyolódva, „egyáltalán nincsenek tudatában, hogy milyen egyszerű dolgok is van”. Míg a kapitalista világban a kutya se törődik az íróval, addig a szovjetföldön a párt és a kormány minden „leírt szavát fontosnak, államügynek tekinti”, s „egy százhetven millió

népet” vezet elé, mely olvasni, művelődni, épülni akar. Odakinn írónak lenni átok, itt viszont „éppúgy megtiszteltetés, elégtétel, öröm és dicsőség forrása, mint munkásnak lenni”. E vastosan fekete-fehér alapozás után, változatlanul a hazugságoknak abban a szférájában tartózkodva, ahol a sztalinista hatalmi apparátus a legjobban érzi magát, Sinkó a párt, az író és a nép kölcsönösségének ismérveit taglalja. Történelmi hivatásának tudatában a párt megköveteli, hogy az író ne egy szektának, hanem a népnek, a népeknek írjon. Ezt a követelményt az évszázadok óta kínosan monologizáló író lelkesedve fogadja, végre létrejöttek régi álmának, a tömegekkel való párbeszédelésnek előfeltételei, maga a nép pedig, mely a „pártban világtörténelmi célkitűzéseinek legmagasabb rendű kifejezését találta meg”, hálatelt szívvel integet mind a párt, mind az író felé. Hiánytalan, tökéletes hármasegység. Egy új szentháromság! Nem csoda hát, hogy „ez az irodalom – nem is lehet másként, amennyiben anyaga, tematikája a szovjet valóság – a világ legérdekesebb irodalma manapság”.

A követelményes frázisoknak és hazugságoknak ebben a dohos labirintusában Sinkó Ervin egyszer csak ráeszmél, hogy néhány fejlődést sürgető kritikái észrevétel nélkül mégsem fejezheti be mondanóját. Könnyörtelenül elhallgattatott énje azt súgja neki, hogy a sematizmusról, az irodalom sivárságáról, levegőtlenységéről szójlon. De miként tegye? A fölvonultatott szuperlatívuszokat nem vonhatja vissza, ugyanakkor kerülnie kell minden olyan észrevétel, amely azt a benyomást keltené, hogy a nagy megkövetelőnek, az egyetemleges atyai gondviselőnek: a pártnak köze lehet a sematizmus-hoz. Némi kínos cselezés után rátalál a keresett formulára. Eszerint a szovjet irodalom egyetlen fogyatékosága az, hogy jóval „szegényebb, sémaszerűbb”, mint „ennek a nehézségekkel dacoló országnak az élete”. A világ legérdekesebb irodalmánál is érdekesebb élet mint fundamentális esztétikai determináns? Miért ne! Hisz itt nem a lehetőség, az alkotó individuom fölszabadítása a cél, erre nincs is szükség, hanem hogy belátható időn belül egy „igazi, nagy népművészet”, egy „tisza, kommunista művészet” induljon fejlődésnek.

A felszólalásnál is sötétebb, tragikusabb az André Gide-nek címezett esszélevél. Keletkezésekor – 1936 vége vagy 1937 legeleje – Sinkó felett már összecsapni készültek a hullámok. Naplóját 1936. december 1-jén másodszor is, végleg megszakítja. Most már tartania kell attól, hogy idegen kezekbe kerül, s tartania kell önmagától is, nehogy olyasmit vessen papírra, ami visszavonhatatlanul kikezdené kétségbeesetten védett ideológiai pozícióját. Az *Optimisták* megjelentetésének ügye végképp zátonyra futott, másfél évi talpalás után hiába van szerződése az orosz nyelvű kiadásra, a reménytelen húzd meg, ereszd meg játék tovább folyik. A Moszfílmnel, mely éppúgy bújócskát játszat vele, mint a kiadóházak, perben áll. Általánosságban pedig mind szemmel láthatóbb a nagy kollektív csalás. Mindenki egyetlen, egyetlen kollektívum tagjaként viselkedik, holott – az *Egy regény regénye* tanúságaként – csak a család kollektív, míg a tele torokból hirdetett népakarat és közvélemény a valóságban egyáltalán nem létezik. Léteznek viszont monstrumperek: az első már lezajlott, a másodikat épp most készítik elő. Csupa baljóslatú jel, lassanként elfogy a levegő, démonikus irracionális keríti hatalmába az egész életet. Sinkó Ervin azonban, ahelyett hogy szembefordulna, lélekben legalább, a növekvő irracionálásra irracionális cselekedettel válaszol: fölép az írásunk elején említett színpadra, és egy „hallatlan szimpatikus proletár” álcában, Sztalin-portréval a trikóján – eszeveszett kazacsokba kezd.

Maradéktalan önfeladásának számos oka közül itt csak kettőt említünk meg. Az egyiket külső tényezők határozzák meg, a másikat inkább Sinkó ekkori eszmélkedése.

Gorkij halálakor, 1936 júniusában André Gide ellátogat a Szovjetunióba, s visszatérte után *Retour de l'URSS* című könyvében beszámol élményeiről. Távol áll tőle a szov-

jetellenesség, a csak önmagának felelősséggel tartozó író fesztelenségével beszél benyomásairól, a hazugságba süppedt irodalmi Moszkva azonban érthető módon még ezt sem tudja elviselni. Első számú közellenségnek, ellenséges ügynöknek kiáltják ki, és Sinkó Ervin épp az ellene folyó hajsza kellős közepén jut hozzá könyvéhez. Egy éjszákára kapja kölcsön, azzal a parancsnak is fölfogható kéréssel, hogy mint Moszkvában élő külföldi író a nyilvánosság előtt cáfolja meg Gide állításait. Mindenképp veszélyes feladat: ha nem vállalja, simán a külföldi ügynökök listájára kerül, ha vállalja, de írása nem elég szigorú, nem elég vonalas, úgyszintén gyanússá válik.

Föltehető tépelődésén egy akkortájt vallott nézete segíti át. A fasizmus előretörése láttán előbb úgy véli, hogy egyetlen bíráló szót sem szabad publikálnia a Szovjetunióról, később ugyanezt a követelményt, érvényességét mindenki másra kiterjesztve, így fogalmazza meg naplójában: „minden fegyver, amely ma nem a fascizmus ellen irányul, szükségszerűen a mai világ átkának: a fascizmusnak válik cinkosává”. Az *Egy regény regényében*, immár a Gide-eset kapcsán, ugyanezt az álláspontot még precízebben újrafogalmazza: „Noha magamban, belül nem tudtam mindennek helyeselni, minden kritikát s még inkább valamiféle aktív ellenállás kísérletét is bűnnek tartottam. André Gide példája azt bizonyította, hogy az akkori világban az embernek a Szovjetunióval szemben nem szabad másképp állást foglalnia, mint feltétlen helyesléssel állni ki mellette.” Azt azonban sem a naplóíró, sem a memoáríró Sinkó nem veszi észre, hogy ez a politikailag talán helyes álláspont csakis totális erkölcsi csődöt eredményezhet. Mert ha az etikán túllépve elhithetjük magunkkal, hogy az igazság kimondása bűn, akkor természetszerűleg vállalnunk kell azt is, hogy *hazudni erény*. És Sinkó Ervin vállalta is.

A *Retour de l'URSS*-t vallomásnak tekintti, s mivel az ember „vágyainak, kísértecsinek, hitének és félelmeinek legmagányosabb titkait” feltáró vallomásra csakis vallomással érdemes válaszolni, maga is a gyónás útján indul. Vallani kíván a Szovjetunióról, melynek megléte, ténye „egyet jelent azzal a legszemélyesebb és nemcsak politikai, hanem erkölcsi követelménnyel, hogy állást foglaljunk”. Csakhamar kiderül azonban, hogy a vallomásosság és személyesség képtelen valótlanságokba fullad, Sinkó hangját pedig egy kioktató, hamis fensőbbiség torzítja el.

Nincs szándékunkban, szükségtelen is lenne tán az írás mozaikképének minden kockáját számba venni, néhány különösen jól sikerült, a sztalinizmus kisenciklopédiájába illő poénra azonban hadd hívjuk fel a figyelmet. „A proletárdiktatúra vitás kérdéseit a Szovjetunióban az iparosítással, a kollektívizálás végrehajtásával, az osztálytársadalom megszüntetésével egyszer s mindenkorra eldöntötték, egyértelműen megoldották. Nem maradtak, nincsenek vitás kérdések” – olvassuk, s ebből az örök időkre szóló megoldottságból aztán számos csoda sarjad. A szovjet társadalom a „szabad férfiak, szabad nők és szabad gyermekek”, „rejtélyek nélküli, világos és egységes társadalma”. A boldog tömegek „visszapillantának a barbár és rabszolga múltba és azt mondják, milyen szép lett minden; a jövőbe néznek és azt mondják: milyen csodálatos jövő vár ránk”. S mondhatják is, méghozzá kórusban, mert Sztalin a sztahanovista mozgalom „diadalünnepén” rámutatott, hogy megteremtődtek már a szocializmusból a kommunizmusba jutás feltételei. Ma már, „hála a Párt szervezőképességének, nincsen olyan terület a szovjet életben, ahol a 170 milliós szovjet nép szükségletei (. . .) parancsolóan ne érvényesüljenek”. Ez a párt a „világ egyetlen pártja, mely minden néptől idegen érdektől független”. S mindezt végül a közművelődési állapotok koronázzák meg, hisz a Szovjetunió népei a „föld fennmaradó öthatodának népeivel szemben az egyetlen nagykorú örökösei az emberiség eddigi kultúrájának”.

A sors keserű iróniája, hogy a ledheletlen bolsevik fantom még ezzel a tragikomikus kazacsokkal, ezzel a *nyalhatnék-vallomással* sem éri be.

Sinkó Ervint egyszerűen lerugdossák a színpadról. Az esszélevelet összevissza firkálva kapja vissza. Három hónap múlva pedig közlik vele, hogy záros határidőn belül távoznia kell az országból. Apellátja nincs. Szabályos kiűzetés.

No de ezek után csak sutba dobja végre a demagóg „minden konzekvenciát”?
Nem, sajnos, nem.

(*Egy el nem döntött kérdés*) Néhány héttel azután, hogy 1937 áprilisában visszaérkeznek Párizsba, s megkapják a postán utánuk küldött naplót, Sinkó hozzálát az eltelt néhány hónap eseményeinek összegező leírásához. Mint elmondja, Moszkvában nemegyszer gondolt rá, hogy ezt vagy azt azonnal le kellene jegyeznie, de épp a legfontosabb dolgokat nem merte papírra vetni, még az asztalfiókjában őrzött napló papírára se. Most azonban, hogy a „szabadulás, a megkönnyebbülés érzésével” elhagyták a Szovjetuniót, lehetőség nyílt rá, hogy szembenézzen mindazzal, ami a „feszültség maximumával” zárta le kettejük életének moszkvai korszakát. Kitér a „szörnyű, ízléstelen és groteszk” személyi kultuszra, amely „minden nap és minden órában és minden alkalommal Sztalin fényképekkel és Sztalinhoz intézett himnuszokkal meg levelekkel szégyenítette meg az emberi méltóságot és teremtett egy olyan közéleti atmoszférát, melyben minden kis és nagy bürokrata részt kért a csalhatatlanság és kritizálhatatlanság stalini glóriájából”. Kitér a hozzá közel álló emberek viselkedésére, kik abban a pillanatban, amint a személyi kultusz kérdéseire, a demokrácia formalisztikussá válására terelte a szót, nyomban kertelni kezdtek, vagy szemrebbenés nélkül hazudtak. Kitér a mocárszagra, melyet mindketten éreztek, még mielőtt a „pörök felfedték volna a mocsár egész gigantikus méreteit”.

A nyílt, szabad visszaemlékezésre azonban már a párizsi napló első lapjain egy meglepő paradoxon vet árnyékot. Kiderül, hogy Sinkó, bár a szovjet határ átlépését csakugyan úgy élte át, mintha börtönből szabadult volna, változatlanul a legszemélyesebb ügyének érzi a Szovjetunió „létét, fejlődését, megvédését és győzelmét”. Meggyőződéses kommunistasága tehát Párizsban sem épül le, Sztalintól Párizsban sem tud elszakadni. Azok a politikai hibák, melyek hatalmas kárt okoztak az orosz pártnak, nem Sztalin elképzeléseiből erednek, bizonygatja, majd a következő, a nagy tanító összes beszédének ismeretén alapuló, kiemelést igénylő megállapításra jut: „*En előttem nem kétséges, hogy Sztalinnak a politikusnak, az államférfinek, minden történelmi koncepciójában tökéletesen igaza van.*” Csak az ámen hiányzik.

Ha eddig ott motoszkált is bennünk a gondolat, hogy a moszkvai napló, az írószövegségi felszólalás, a Gide-nek írt levél levél tán azért oly ellentmondásos, szellemtelen és torz, mert kényszerhelyzetében Sinkónak a túlélés lehetőségeire kellett koncentrálnia, itt, ezen a ponton már be kell látnunk, hogy nemcsak szenvedő alanya volt ő a mind brutálisabb sztalinista hatalomnak, hanem egyúttal híve is. Így történhetett meg, hogy miközben egyre elképesztőbb információk érkeznek Moszkvából, fokozódó rémülete ellenére az utolsóig védi védhetetlen álláspontját. Akárha a világ „túloldaláról” szólna, mentőérvei mind-mind nélkülözik a racionális megalapozottságot. Május 22-én pl. arról számol be, hogy a trockista literatúrával ismerkedik. „Ha szubjektíve csirkefogók volnának, nem volna fájdalmas. Szörnyű az, hogy érzelmileg legnemesebb, hozzám közelálló motívumokból – pokoli kártevő munkát folytatnak” – írja, egyetlen pillanatra sem eszmélve rá, hogy nem a trockisták ténykedése a szörnyű és pokoli, hanem az, hogy egyéni igazságait még mindig szolgálai alárendeli a bolsevik fantom érdekeinek. Hasonlóképp jár Victor Serge füzetével is, amely a Zinovjev–Kamenyev-per háttérét világítja meg. Serge jóhiszemű, tényekre alapoz, a következtetései is mind igazak, véli Sinkó, könyve azonban „mégis szörnyűséges bűn”, mert a pör gyalázatossága mit sem

változtat a tényen, hogy „régí forradalmárok, ha szubjektív jó szándékokból kiindulva is a végén ellenforradalmárokká váltak”. Az, hogy a szovjet forradalom régóta ellenforradalmivá züllött, természetesen föl sem merül Sinkóban.

Mindenre talál kibúvót. Amikor 1937. június 23-án megtudja, hogy a „világ szívében” tovább folyik a tisztogatás, legutóbb Tuhacsevszkij tábornokot és hét társát végezték ki, megrendül, de egy árulkodó inverzióval azonnal védekezik is: „Csak egyet változtatlanul tudok: U. R. S. S.-höz ma minden körülmények közt igent kell mondani.” Növekvő szorongását másfél hónappal később úgy próbálja levezetni, hogy levélben fordul Román Rolland-hoz, amelyben nyilván ugyanarról gyón, mint naplójában: szörnyűséges gyanújáról, a szovjet szellemi nivó lezülléséről, külön is lesújtónak találva, hogy már Kun Bélát is letartóztatták, Buharinról pedig úgy írnak, „mindig csak úgy, mint a Gestapo ügynökéről, kutyáról, spionról, kártevőről, a nép ellenségéről”. Szörnyű, rettenetes, iszonyú – ismételteti egyre-másra, mégsem tud azonban határozottan elindulni a túlpart felé. Zavartságában 1938 nyarán megvallja ugyan, hogy nem szerelmese már a Szovjetunióknak, nem tud már *fanatikus*an hinni benne, ha azonban a fasiszta veszélyre gondol, csak azért is ragaszkodik hozzá: „De kivégzések és minden embertelensége ellenére és ellenére annak, hogy lehetetlenné vált világosan látni azt a processziót, ami most ott folyik: Oroszország még mindig »tabu« nekem és nem vagyok hajlandó eltakinteni attól, hogy legfőbb és egyetlen hálás ellensége a német és olasz fascizmusnak. . .”

Ekkor már látszólag egy *hit nélküli hűség* jegyében él, ha azonban jobban odafigyelünk, csakhamar kiderül, hogy a hitbéli szálakat korántsem tépte el. Egy helyütt Andersens rút kiskacsájához hasonlítja a Szovjetuniót, amely egy szép napon gyönyörű hattyúvá válik, válhatik, hisz megvannak hozzá a feltételek. Nem a rendszer természetéből következik tehát a vastag gyalázat, hanem külső körülményekből, mint azt a mesepéldázat második fele groteszkül nyomatékosítja is: ha a „feltételek ellenére eszeveszetten sok a hasonlóság közte és a fasiszta államok között, az annak a következménye, hogy az októberi forradalom diadala csak féldiadal volt, mert megállt az orosz hátróknál”.

Némi túlzással azt mondhatnánk, hogy a párizsi napló egy olyan vége-hossza nincs párviadalra emlékeztet, amelynek egyik részveője Sinkó, a másik a Szovjetunió. A Moszkvából érkező csapásokat, ha mind nehezebben is, de rendre elhárítja feljegyzéseiben. Sem a perek sorozata, sem a számos vonatkozó brosúra tényanyaga, sem nagybeteg hűgának kegyetlen halálba üldözése, sem Bljuher marsallnak, Kolcsak legyőzőjének kivégzése nem tántorítja meg végérvényesen, úgyhogy már-már el nem dönthetőnek látszik a küzdelem. A sztalinista monstrum végül mégis újítani tud, és 1939. augusztus 23-án egyetlen ütéssel leteríti Sinkót. Mindent, mindent föl tudott volna dolgozni idővel, azt azonban nem, hogy Sztalin Hitlerrel szövetségre lépett. „Mintha kést döftek voima belém hátulról” – panaszkodik, s mivel a francia kommunizták, a béke nagy harcosaként ünnepelve Sztalint, tapsolnak a paktumnak, egyszerre ama homokos, szomorú, vizes síkon találja magát: „Életem utolsó húsz éve úgy telt el, hogy mindennek ellenére a legfelsőbb földi morális kategóriát a bolsevizmus képviselte – most vége, véglegesen vége. Szegényebb vagyok, mint valaha is voltam – de másrészt szabad, mint-ha most lépnék csak a világba.”

El nem múlt görcs áll a szívébe, agyába, s a halál gondolatával is barátkozva már, azt kezdi latolgatni, vajon ezek után lesz-e, amit a világban talál, lesz-e, amit átadhat bárki-nek. Végül pedig megfogalmazza az általa is *legfontosobbnak* vélt dilemmát: „minek a csődjénél asszisztálok, egy politika vagy a marxizmus csődje-e az, ami bekövetkezett?”

Nem tudni, gondolt-e *Az út* írójára, midőn teljes kiürültségének ebben a bémult, de

mégiscsak bensőséges pillanatában ezt a messze mutató kérdést fölvetette. A választ mindenesetre nem adta, tán nem is merete megadni, s így a háború kitörésekor elvesszett, negyedszer is archimedési pont nélkül maradt emberként kellett útra kelnie Zágráb, Drvar, Knin, Split, Brač és a felszabadulás felé.

(*Appendix*) Mi már akkor ismertük meg Sinkót, amikor a párizsi kérdést élete utolsó szakaszában, rövid szocrealista intermezzója után, definitíve megválaszolta. Amikor már eretnek marxista volt, és pontosan tudta, hogy „nincs az az eszme, de az a társadalmi rendszer se, mely önműködően szabaddá teszi az embert”. S amikor a maga vargabetűkkel, elzuhanásokkal, tévelygésekkel teli élete jussán tudta már azt is, hogy „akiknek egy eszme vagy társadalmi rend fétisévé vált, azok lehettek vagy lehetnek személy szerint bármily nemes, lelkes és minden áldozatra kész emberek is – de mennél inkább készek minden áldozatra, annál inkább elkerülhetetlen sorsuk lesz az az önmegtagadás, melynek megvan ugyan a pátosza, de mégse egyéb, mint rendszeresen és sikeresen keresztülvitt erkölcsi és szellemi öncsonkítás, melynek végső következménye az emberi viszonylatok gyilkos dehumanizációja – ad maiorem Dei gloriam”.

Sokáig úgy hittük, hogy Sinkó *mindig* is e mélyen humánus magatartás képviselője volt, de mert sorsa ide-oda taszította, csak 1948-tól kezdődően tudott igazán érvényt szerezni neki. Épp ezért az idős Sinkó eszmevilágát, az emberarcú szocializmus mártírjának szobrát alapozgatva, visszavetítettük egész pályájára. Kár volt, nagy kár, s erről épp a kiadatlan naplói és emlékiratai győztek meg, melyek egyáltalán nem tompítják, ellenkezőleg, vonzóbbá teszik öregkori bölcsességét.

A kötet közzétételében Bosnyák István érdeme elévülhetetlen. Bő két évtizede szorgalmazza Sinkó Ervin életművének minél teljesebb föltárását, s most, hogy e fontos hagyatéki anyag megjelentetésére lehetőség nyílt, olyan alapos jegyzetapparátussal és bibliográfiával látta el, amelyet némely kritikai kiadás is megirigyelhetne. Bosnyák István ugyanis nemcsak arra törekedett, hogy a homályos utalásokat kellőképp megvilágítsa, hanem az életműben kiteljesedett motívumok vonatkozásrendszerét is feltárja, s ami nem kevésbé fontos, egész sor olyan, csak hosszadalmas utánjárással elérhető korabeli dokumentumot, levelet, újságcikket is publikál, amely nagymértékben meg fogja könnyíteni a Sinkó-kutatók munkáját.

Milan Konjović: Zombori búzaföld, 1938